

Mg.agr. VIJA STRAZDIŅA – PAUĻA LEJIŅA VĀRDBALVAS LAUREĀTE

Paulis Lejiņš (1883–1959) — latviešu lauksaimniecības zinātnieks, lopkopības speciālists. Latvijas Zinātņu akadēmijas un Latvijas Lauksaimniecības un meža zinātņu akadēmijas Pauļa Lejiņa balva tiek piešķirta ik pēc diviem gadiem par fundamentāliem pētījumiem, kas būtiski sekmējuši Latvijas lauku attīstību. Pauļa Lejiņa balvu piešķir kopš 1994. gada. **2021. gada 19. janvārī, Latvijas Zinātņu akadēmijas Senāts apstiprināja balvu ekspertu komisiju lēmumus un piešķīra sešas LZA vārdbalvas. Paula Lejiņa balvu saņēma Mg.agr. Vija Strazdiņa par zinātniskā darba "Kviešu šķirnes Latvijas lauksaimniekiem" apkopojumu.**

Vija Strazdiņa 1978. gadā Latvijas Lauksaimniecības universitātē (LLU) ieguvusi bioloģijas un ķīmijas pasniedzēja specialitāti. Mācības papildinātas aspirantūrā Vissaeinības augkopības institūtā selekcijas un sēklkopības specialitātē, kā arī ASV Oregonas Universitātē Cochran Fellowship programmas ietvaros, sēklkopības kursos Zviedrijā un Ukrainā. LLU (2000) iegūts maģistra grāds laukkopībā.

Latvijas graudaugu selekcionāri Stendē un Priekuļos var atskatīties uz 100 gados paveikto. Stendes selekcijas stacijas izveidotājs un pirmais direktors, kā arī viens no selekcijas darba pamatlicējiem Latvijā, *Dr.agr. Jānis Lielmanis* (1895-1970) savās publikācijās bieži ir uzsvēris selekcijas darba nozīmīgumu. *Selekcija ir tā, kas dod lauksaimnieka rokās spēcīgu cīņas līdzekli – apstākļiem piemērotas, izturīgas pret slimībām un ražīgas šķirnes.* Panākumi selekcijā mijušies ar neveiksmēm, tomēr laika gaitā ir izveidots Latvijā nozīmīgāko kultūraugu genofonds. Tas ir ne tikai vēsturisks krājums, bet arī stabils pamats tālākajam selekcijas darbam nākotnē. Graudaugu, linu, kaņepju un kartupeļu selekcija Latvijā šobrīd tiek veikta ar Zemkopības ministrijas atbalstu projekta "Kultūraugu selekcijas materiāla novērtēšanas programma integrētās un bioloģiskās lauksaimniecības kultūraugu audzēšanas tehnoloģiju ieviešanai" ietvaros.

Kviešu selekcijas galvenais uzdevums ir, izmantojot klasiskās un modernās biotehnoloģijas metodes, izveidot un ieviest ražošanā jaunas konkurētspējīgas, izturīgas pret apkārtējās vides radīto stresu, ziemas un vasaras kviešu šķirnes, piemērotas audzēšanai dažādos saimniekošanas apstākļos, vienlaikus nodrošinot lauksaimniekus ar kvalitatīvu izlases sēklas materiālu. Otrs, ne mazāk svarīgs uzdevums, ir izpētīt un saglabāt Latvijā izveidotos kviešu ģenētiskos resursus.

Agroresursu un ekonomikas institūta pētniece **Vija Strazdiņa** Stendes pētniecības centrā no 1983. gada vada ziemas kviešu, un no 1990. gada arī vasaras kviešu selekcijas grupu. Daudzu gadu garumā Stendē ir izveidotas divas vasaras kviešu 'Uffo un 'Robijs' un 10 ziemas kviešu šķirnes. Šobrīd Latvijas augu šķirņu katalogā ir reģistrētas divas vasaras un piecas ziemas kviešu šķirnes: 'Fredis', 'Edvins', 'Talsis', 'Brencis' un 'Reinis'. Saimnieciski lietderīgās īpašības 2021. gadā vēl tiks vērtētas jaunākajai ziemas kviešu šķirnei 'Brigens'. Ziemas kviešu šķirnes 'Fredis', 'Edvins', 'Talsis' un 'Brencis, kā arī vasaras kviešu šķirne 'Uffo' ir reģistrētas arī Igaunijas un Lietuvas augu šķirņu katalogos. Kviešu selekcijas darbā pārsvarā tiek izmantotas klasiskās metodes – hibridizācija ar tai sekojošu elites augu atlasī. Jaunu šķirņu izveidošanai, novērtēšanai un ieviešanai ražošanā nepieciešami 12 līdz pat 15 gadi. Lai saīsinātu selekcijas procesu, tiek izmantotas arī jaunas biotehnoloģijas (dubultoto haploīdu) metodes. Veiksmīgā sadarbībā ar LU Bioloģijas fakultātes profesoru Īzaku Rašalu un asociēto profesori Daci Graudu ir izveidotas vairāk nekā 700 jaunas ziemas un vasaras kviešu hibrīdās līnijas, un kviešu audzētājiem nodota vasaras kviešu šķirne 'Robijs'.

Izmēģinājumos iegūtie rezultāti prezentēti Starptautiskajās konferencēs Ķīnā, Turcijā, Francijā, Zviedrijā, Dānijā, Somijā, Ungārijā, Vācijā, Krievijā, Ukrainā Igaunijā un Lietuvā. Pētījumi tika veikti starptautiskos projektos ES COST 860, SUSVAR, COST FA 0604 Trait Gen, un ES 6. ietvara programmas projekta ENVIRFOOD realizācijā.

Šobrīd Latvijā vislielākās platības aizņem maizes kvieši *Triticum aestivum*, L. Klimata izmaiņas būtu iespēja Latvijas zemniekiem audzēt arī piemērotas šķirnes cietos jeb makaronu kviešus *Triticum durum*, ko šobrīd galvenokārt audzē dienvidu valstīs. Stendē jau ir uzsākta cieto kviešu kolekcijas veidošana un šķirņu krustošana (hibridizācija). Turpmākajos gados ELFLA Latvijas Lauku attīstības programmas ietvaros izvērtēs 1930.-1950. gados Latvijā izveidotās ziemas un vasaras kviešu, kā arī rudzu "Stendes II" šķirnes. Vērtīgākie genotipi tiks aprakstīti, reģistrēti Latvijas saglabājamo šķirņu reģistrā Valsts augu aizsardzības dienestā, tādējādi, dodot iespēju, uzsāk tālāku sēklu pavairošanu un izmantošanu tautsaimniecībā. Populāciju ģenētiskā daudzveidība nodrošina daudz lielāku mainības spēju un pozitīvu rezultātu, kas ir ļoti nozīmīga bioloģiskajā lauksaimniecībā. Stendes pētniecības centrā līdztekus kviešu tīro līniju selekcijai ir uzsākta arī kombinēto heterogēno populāciju (CCP) veidošana un agronomisko īpašību izpēte.